

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2023
Yıl 13, Sayı 2, ss.81-109.

Journal of Individual & Society
December 2023
Year 13, Issue 2, pp.81-109.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.1374948>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 12.10. 2023
Kabul Tarihi: 04.12.2023

Article Type: Research article
Submitted: 12.10. 2023
Accepted: 04.12.2023

Atf Bilgisi / Reference Information

Güneş, H. (2023). İkdâm Gazetesinin 31 Vak'ası Karşısındaki Tavrı. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), ss.81-109. DOI: 10.20493/birtop.1374948

İKDÂM GAZETESİNİN 31 MART VAK'ASI KARŞISINDAKİ TAVRI¹

THE ATTITUDE OF İKDÂM NEWSPAPER TOWARDS THE MARCH 31 INCIDENT

Hüseyin GÜNEŞ

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye / Independent Researcher, Turkey.

huseyngunes@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1713-8316

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra oluşan hürriyet ortamı devlet, toplum, basın ve entelektüel hayatı kökünden değiştirecek olaylara zemin hazırlamıştır. Bu dönemde siyasî sahada ortaya çıkan en önemli olaylardan biri 31 Mart Vak'asıdır. Meşrutiyet'in ilanı ile 31 Vak'ası arasındaki dönemde ortaya çıkan siyasî istikrarsızlıklar, iç çatışmalar ve dış politikada yaşanan gelişmeler devlet ve toplum hayatında gerginliklere neden olmuştur.

II. Abdülhamid dönemini müşahede etmiş ve önde gelen gazetelerden biri olan İkdâm, Meşrutiyetle beraber politik tartışmaların içinde

1 Bu makale 2023 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında tarafımızdan hazırlanan İkdâmcı *Cevdet'in Hayatı ve Fikirleri* başlıklı doktora tezinden uyarlanmıştır.

yer almıştır. 31 Mart Vak'asına kadar devam eden iktidar muhalefet tartışmalarında İkdâm genel olarak İttihat ve Terakki'nin karşısında yer almıştır. Bu tavrın gelişmesinde başyazarı ve İttihatçıların önde gelen muhaliflerinden Ali Kemal'in önemli rol oynadığı ifade edilebilir. İkdâm, 31 Mart Vak'asının başlangıcında isyanın lehinde hareket etmiş, daha sonra ise aleyhte neşriyat yapmıştır.

İkdâm sahibi Ahmed Cevdet Bey ve başmuharrir Ali Kemal İttihat ve Terakki tarafından isyanın kışkırtıcıları listesinde ilk sıraya konulmuştur. Ayaklanmanın bastırılacağı kesinleşince yurt dışına kaçan Ahmed Cevdet Bey gıyaben yargılanmış ve beraat etmiştir. İttihat ve Terakki'nin Ahmed Cevdet Bey'i baş sorumlu göstermesinden sonra onun suçsuz bulunması ilgi çekici bir durumdur.

Bu çalışmada ilk olarak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan muhalif hareketler ile oluşan siyasî ortamda 31 Mart Vak'asının nedenleri ve İkdâm gazetesinin bu süreçteki tavrı ele alınacaktır. Daha sonra isyanın başladığı andan itibaren yapılan lehde neşriyat ile bastırılma girişimlerinin somut bir hâle gelmesi durumunda İkdâm'ın aleyhteki yayınları arasındaki farklar üzerinde durulacaktır. En nihayetinde ayaklanmanın tamamen bastırılması süreci ile sorumluların yargılamaları hakkında malumat verilecektir.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart Vak'ası, İkdâm, İttihat ve Terakki, Basın.

Abstract

The environment of freedom that emerged after the declaration of the Constitutional Monarchy prepared the ground for events that would radically change the state, society, press and intellectual life. One of the most important events that emerged in the political arena during this period was the March 31 Incident. The political instabilities, internal conflicts and developments in foreign policy that emerged between the declaration of the Constitutional Monarchy and the March 31 Incident caused tensions in state and social life. İkdâm, one of the leading newspapers that observed the reign of Abdülhamid II, took part in political debates after the Constitutional Monarchy. Until March 31st, İkdâm generally opposed the Union

and Progress in the debates on power and opposition. It can be stated that its editor-in-chief and Ali Kemal, one of the leading opponents of the Unionists, played an important role in the development of this attitude. İkdâm acted in favor of the rebellion at the beginning of the March 31st Incident and later published against it.

İkdâm owner Ahmed Cevdet Bey and editor-in-chief Ali Kemal were placed at the top of the list of instigators of the uprising by the Committee of Union and Progress. Ahmed Cevdet Bey, who fled abroad when it became certain that the uprising would be suppressed, was tried in absentia and acquitted. It is interesting to note that after the Committee of Union and Progress had named Ahmed Cevdet Bey as the main instigator, he was found not guilty.

In this study, firstly, the causes of the March 31st Incident and the attitude of İkdâm newspaper in this process will be discussed in the political environment formed by the opposition movements that emerged after the proclamation of the Second Constitutional Monarchy. Then, the differences between the favorable publications from the beginning of the uprising and the unfavorable publications of İkdâm when the attempts to suppress it became concrete will be emphasized. Finally, the process of the complete suppression of the uprising and the trials of those responsible will be explained.

Keywords: 31 March Incident, İkdâm, Committee of Union and Progress, Press.

GİRİŞ

Osmanlı modernleşmesi uzun bir zamanı kapsamasına rağmen XIX. asırda yoğunluk kazanmıştır. III. Selim'in (1789-1907) başlattığı reformlar akamete uğrasa da II. Mahmud'un (1808-1839) saltanatı döneminde pek çok yenilik yapılmıştır. Bu dönemde yapılan reformlardan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (1826) ve onun yerine batı tarzı yeni bir ordunun kurulması hususuna dikkati çekmek gerekir. Zira Osmanlı yenileşmesinde ordunun modernize edilmesi her zaman birincil amaçlardan biri olmasına rağmen Yeniçeri Ocağı'nın lağvı askerî bürokrasinin yenilikleri

engelleme çabasını önlemeye yöneliktir. Abdülmecid döneminde (1839-1861) ilan edilen Tanzîmât Fermanı (1839) ile yenileşme politikalarının teorik çerçevesinin çizildiği ifade edilebilir. Tanzîmât Fermanı devletin kötü gidişatını Karlofça Antlaşması (1699) ile başlatır. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ise Tanzîmât Fermanı'nı tamamlayıcı nitelikte bir muhtevaya sahiptir.

Tanzîmât Fermanı'nın ilanından sonra başlatılan aşırı Batı yönelimli reformlar toplumun bazı kesimleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu meydana ilk olarak zikredilmesi gereken örgütlü tepki "Kuleli Vak'ası"dır (1859). Kırım Savaşı (1853-1856) nedeniyle devletin ekonomik bakımdan buhranlı bir devreye girmesi, buna karşın toplumun yüksek tabakalarında Batı tarzı yaşamın neden olduğu lüks tüketim kültürünün yaygınlık göstermesi Kuleli Vak'asının temel nedenleridir. Bu durumda asker ve mülkiye kökenli bazı memurlar Abdülmecid'i tahttan indirerek devlet yönetimini ıslah edecekleri iddiasıyla Bayezid Medresesi müderrisi Süleymaniyeli Şeyh Ahmed Efendi liderliğinde gizli bir cemiyet teşekkül etmişlerdir. Fakat Cemiyetin yapmayı tasavvur ettiği faaliyetler teşebbüs aşamasında kalmıştır² (Türkmen, 2002: s. 356).

XIX. asrın son çeyreğinde Balkanlarda meydana gelen milliyetçilik kaynaklı hadiseler Osmanlı Devleti'nde siyaseten büyük bir buhran yaşamasına neden olmuştur. Bununla bağlantılı olarak içeride yaşanan saltanat değişiklikleri de sorunların büyümesine neden olmuştur. 1865'ten itibaren belirginleşen "Yeni Osmanlılar" hareketinin devletin kurtarılması için iddia ettiği meşrutî yönetime geçme isteği Abdülaziz (1861-1876) tarafından reddedilmiştir. Midhad Paşa'nın girişimleri ile Abdülaziz tahttan indirilmiş ve yerine V. Murad tahta geçirilmiştir. Fakat sağlığı bozulunca onun yerine II. Abdülhamid (1876-1909) Osmanlı tahtına oturmuştur. Bu sırada yaşanan Balkan Bunalımına çözüm olması

- 2 Abdülmecid'i tahttan indirmeyi amaçlayan Cemiyet üyeleri şunlardır: Bab-ı Seraskeri Dâr-ı Şûrâ Reisi Hüseyin Dâim Paşa, Arnavut Câfer-dem Paşa, Tophane müftüsü Bekir Efendi, imalat Meclisi azasından Binbaşı Rasim Efendi, Tophane kâtiplerinden Arif Bey, Fatih Medresesi hocalarından Nasûhî Efendi, Hezargradlı Şeyh Feyzullah Efendi ile Tophane müşirliği mensuplarından yaklaşık yirmi beş kişi. Zekeriya Türkmen, "Kuleli Vak'ası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul 2002, s. 356.

adına I. Meşrutiyet (1876) ilan edilmiş fakat kısa ömürlü olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ni gerekçe göstererek Meclis-i Mebusanı dağıtan II. Abdülhamid otuz yıllık mutlakiyet idaresi ile ülke yönetiminde tek başına söz sahibi olmuştur. II. Abdülhamid'in saltanatı dönemine denk gelen 1878 ile 1908 yılları arasında devletin nispeten sükûna kavuştuğu bir devre olarak ifade edilebilir. Ancak meşrutî yönetimin kısa ömürlü oluşu nedeniyle kendisinden beklenen etkiyi yapıp yapmayacağı tam olarak sınanmadığı için bu sürede daha çok yurt dışı ve Mısır'da örgütlenen muhalifler meşrutiyeti yeniden tesis etmek amacıyla örgütlenme yoluna gitmişlerdir. II. Abdülhamid muhalifleri sindirmek maksadıyla mücadele etmesine rağmen başarılı olamamıştır.

1878 yılında II. Abdülhamid'i tahttan indirerek yerine V. Murad'ı geçirmek maksadıyla, kuvvetle muhtemel birbiri ile ilintili iki önemli olay meydana gelmiştir. Bunlar Yeni Osmanlıların önemli simalarından Ali Suavi'nin Çırağan Saray'ını basma girişimi ile "Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi" namıyla bilinen hadiselerdir. Bilhassa Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi'nin teşebbüsünde masonların rolünün olduğu ifade edilir. Nitekim IV. Murat mason olduğu gibi komitenin kurucusu Kleanti Skaliyeri, Prodos mason locasının üstad-ı azamıdır. Bahsi geçen komitenin üyeleri kadın kılığında Çırağan Saray'ına girerek V. Murad ile görüşmüşler ve onu yeniden tahta çıkmaya ikna etmeye çalışmışlardır. Fakat giriştikleri teşebbüste başarılı olamamışlardır. Benzeri şekilde Ali Suavi İstanbul'daki muhacirlerden kendisine bir taraftar grubunu teşkilatlandırarak Çırağan Saray'ını basıp V. Murad'ı kaçırma girişiminde bulunmuştur. Ancak girişim Beşiktaş Karakolu muhafızı Yedisekiz Hasan Paşa'nın müdahalesiyle engellenmiştir. Olayda Ali Suavi öldürülmüştür. (Küçük, 1993: s. 306-308).

II. Abdülhamid'in saltanatının (1876-1909) ilk dönemine denk gelen bu darbe girişimleri bertaraf edildikten sonra padişahın mutlakiyetine eşlik eden bir sükûnet döneminin başladığı ifade edilebilir. Bu devrede az da olsa bazı yeni yayın organlarının neşrine izin verilmiştir. Bunların en önemlilerinden biri de *İkdâm* gazetesidir.

1894 yılında İkdâmcı Cevdet olarak bilinen Ahmed Cevdet (Oran) (1862-1935) tarafından neşrine başlanan *İkdâm* gazetesi 1928 yılına kadar onun sahipliğinde kalmıştır. Bu itibarla Türk basın tarihinin en uzun soluklu gazetelerinden biridir. Yayın tarihinden II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılına kadar kısa süreli tatiller dışında istikrarlı bir yayın hayatı sürdürmüştür. Bu tavrında sansürün katı bir şekilde uygulanması ile imtiyaz sahibi Ahmed Cevdet Bey'in temkinli oluşunun etkili olduğu ifade edilebilir. Fakat bundan sonraki süreçte politik olaylarda taraf olmaya başlayan *İkdâm* başta 31 Mart Vak'ası olmak üzere pek çok tartışmalı hadisede ismini duyuracaktır.³

31 Mart Vak'ası Öncesinde Genel Durum

II. Meşrutiyet'in ilanı toplumda iyimser bir hava oluşturmuştur. Kadınli erkekli yapılan kutlamalara bakıldığında geçmişin bütün kötülüklerinin adeta *ilahi bir müdahale* ile sona erdiği düşünülmektedir (Adıvar, 2000: s. 147). Genel beklenti Meşrutiyet'in ilanı ve Meclis'in açılması ile ülkenin sorunlarının hemen ve kalıcı bir şekilde çözüleceği yönündedir (Tunaya, 1999: s. 60). Ne var ki gelişen olaylar durumun öyle olmadığını gösterecektir.

Şartların beklentilerden farklı gelişmesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) tavrı belirleyici olmuştur. İTC, Meşrutiyeti ilan ettiren kuvvet olarak kendisini "kahraman-ı hürriyet", "ruh-u devlet" ve "cemiyet-i mukaddese" şeklinde tanımlayarak İttihatçılığı vatanî bir görev, muhalifliği ise ihanet olarak görmekteydi (Tunaya, 1988: s. 24). Cemiyetin bu yaklaşımı ve onun denetiminde olduğu iddia edilen hükümetin uygulamaları, muhalifler tarafından yeni bir istibdât rejimine doğru gidildiği gerekçesi ile şiddetli tenkitlere maruz kalmıştır. Cemiyetin resmen iktidarda olmadığı halde hükümet işlerine karışması, ordu içindeki gücünü kullanarak siyaseti etkilemeye çalışması ve gayrimüslim

3 Ahmed Cevdet Bey'in hayatına dair geniş bilgi için bkz: Hüseyin Güneş, *İkdâmcı Cevdet'in Hayatı ve Fikirleri*, T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya 2023.

toplulukları Osmanlılık düşüncesinden soğutması en çok dillendirilen eleştirilerdir (Akşin, 2017: s. 166).

İttihat ve Terakki'ye yöneltilen tenkitlerin önemli bir kısmı geçmişte Cemiyet ile ilişkili olduğu halde daha sonra çeşitli vesilelerle ayrılmış kişi ve gruplar tarafından yapılmıştır. Uzun yıllar boyunca ülke dışında örgütlenmiş olan İTC, kendi içinde tam bir birlik sağlayamamıştır. Cemiyet mensupları II. Meşrutiyet'in ilanını ile birlikte ülkeye dönerlerken kendi aralarında yaşadıkları ihtilafları da beraberlerinde getirmişlerdir (Yalçın, 2000: s. 76). Örneğin İttihatçıların önde gelen isimlerinden Prens Sabahaddin ile Ahmed Rıza arasında mücadele usulleri ve fikri bakımından keskin ayrılıklar vardır. Düşünsel bakımdan Ahmed Rıza, Auguste Comte'un talebesi Pierre Lafitte'in pozitivist fikirlerini benimseyen sosyolojik ekolü benimserken (Lewis, 1993: s. 196) Prens Sabahaddin Le Play'in savunuculuğunu yaptığı ve bireyselliği esas alan sosyolojik ekole yaslanır (Aytaç, 2018: s. 82). Ayrıca bir de İttihatçı olmayıp Meşrutiyet taraftarı olan ve muhalif oldukları için çeşitli yerlere sürülen kişilerin İstanbul'a döndükten sonra giriştikleri faaliyetler vardır. İttihat ve Terakki'nin geçmişte Cemiyet'e üye olmadıkları gerekçeyle haklarında olumsuz bir düşünceye sahip olduğu bu kişiler örgütlenme yoluna gideceklerdir (Kerimoğlu, 2007: s. 134). Bunlar 12 Ağustos 1908 tarihinde Sultanahmet Camisi bahçesinde bir miting yaparak birlikte hareket etme kararı almışlardır. Nihayetinde "Fedekâran-ı Millet" namıyla bir Cemiyet teşkil ettiler. Avnullah El Kâzımî'nin riyasetinde faaliyete başlayan Cemiyet, "Hukuk-ı Umûmiye" adıyla bir de gazete neşretmiştir. Fedekâran-ı Millet Cemiyeti, eskiden Abdülhamid yönetimine karşı yürüttüğü sert muhalefeti II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İTC aleyhine yapmaya başlamıştır (Akşin, 1974: s. 126).

İTC'nin hükümetlerle anlaşmazlıkları bu dönemin siyasal istikrarsızlığındaki önemli etkenlerden biridir. Meşrutiyet ilanından bir gün önce (22 Temmuz 1908) Küçük Said Paşa sadrazamlığa atanmıştır (Kurşun, 2008: s. 577). Ancak Kanûn-ı Esâsi'ye göre nazırların belirlenmesi yetkisi sadrazama ait olmasına rağmen Said Paşa, Harbiye ve Bahriye nazırlarının padişah tarafından intihap edilmesinden yana tavır

koyunca İTC ile arası açılmış ve istifa etmiştir (Uzunçarşılı, 1956: s. 150). Onun yerine 6 Ağustos 1908 tarihinde Kâmil Paşa sadarete atanmıştır (İkdâm, 25 Temmuz 1325: s. 1). Kâmil Paşa, dış siyasette İngiltere yanlısı bir tutum sergilediğinden (Çetin, 2002: s. 393) onun sadarete atanması İngiltere’de çok olumlu karşılanmıştır. Hatta İngiltere Kralı VII. Edward teamüllerin dışına çıkararak Kâmil Paşa’yı sadarete getirmesinden ötürü II. Abdülhamid’e tebrik telgrafı çekmiştir (Bayur, 1954: s. 244). Yeni kabinede hiçbir üyesi olmamasına rağmen İTC bir bildiri yayınlayarak yeni hükümeti destekleyeceğini ilan etmiştir. 16 Ağustos 1908’de ilan edilen Kâmil Paşa hükümetinin programı, devletin adeta yeniden yapılanmasını öngörmektedir. Öncelikli hedef; ekonomi, maârif ve askerliği ıslah ederek devletin işleyişini düzene koymaktır. Meşrutiyetin ruhuna uygun olarak herkese eşit haklar tanınacak ve ayrıcalıklar kaldırılacaktır. Ayrıca devr-i sabıkta liyâkat esasları gözetilmeden devlet kademelerine atanan memurların sistem dışına çıkarılması yönünde kararlar alınmıştır (Güneş, 2012: s. 63-66; Ahmad, 1971: s. 44-47).

Kâmil Paşa’nın sadrazamlığı döneminde (7Ağustos 1908-14 Şubat 1909) meydana gelen bazı iç ve dış hadiseler hem devleti zor duruma düşürmüş hem de İTC ile Kâmil Paşa’nın arasının açılmasına neden olmuştur. 5 Ekim 1908 tarihinde özerk statü ile Osmanlı Devleti’ne bağlı olan Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir (Armaoğlu, 1997: s. 625). Bir gün sonra (6 Ekim) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna ve Hersek’i ilhak etmiştir. Yine aynı gün Girit Yunanistan’a bağlanmıştır. Tüm bu oldubittiler karşısında hükümetin yapacağı çok fazla bir şey yoktu. Bulgaristan ve Bosna-Hersek’in statüleri Berlin Kongresi ile belirlendiği için bu kongreye katılan devletlere müracaatla durumu protesto etmiştir. Ne var ki büyük devletler Osmanlı’nın lehine bir teşebbüste bulunmayacaklarını belirtmişlerdir (Ahmad, 1971: s. 48). Bununla beraber Bosna-Hersek’in ilhakına karşı bir protesto eylemi olarak 1908 yılı Ekim ile 1909 yılı Şubat ayları arasında Avusturya mallarına yönelik olarak bir boykot uygulanmıştır (Çetinkaya, 2004: s. 97-98).

Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Girit’in kaybı, Meşrutiyet taraftarlarını hayal kırıklığına uğrattığı gibi yeni yönetim şeklinin aleyhinde

olanların da harekete geçmesine neden olmuştur. İlk olarak Halıcılar Camii müezzini Kôr Ali adında biri 6 ve 7 Ekim'de Meşrutiyet aleyhine verdiği vaazlarla halkı galeyana getirerek Saray'a yürüyüş yapmaya ikna etmiş (Akşin, 2017: s. 153-154) ve Saray'ın önüne gelerek padişah ile görüşmek istemiştir. Pencereye çıkan II. Abdülhamid'e hitaben, meyhanelerin kapanmasını, Müslüman kadınların sokakta açık saçık gezmemesini, tiyatroların kapanmasını ve resim çıkartılmamasını istediklerini beyan etmiştir. Bunun üzerine Padişah gereğinin yapılacağını söylemiştir (Ali Cevat, 1985: s. 16). Yine 7 Ekim 1908 tarihinde Üsküdar Yeni Camii imam vekili Abdülkadir adında bir zat, bir grup halkı peşine takarak Karagöz ve tiyatro salonlarını basmış ve mekânları tahrip etmiştir. (Çavdar, 1991: s. 40).

Yaşanan gerginliklerden dolayı ordu içinde de bazı huzursuzluklar başlamıştır. İstanbul'dan Cidde'ye gönderilmesine karar verilen İkinci Ordu erlerinden bir kısmı gitmek istemediklerini söyleyerek direnmislerdir. Daha önceden Selanik'ten getirilen Üçüncü Avcı Taburu bunların üzerine sevk edilmiş ve çıkan çatışmada ayaklanan askerlerden üç çavuş ile birkaç er ölmüştür. Ordu komutanı Mahmut Muhtar Paşa, ibret olsun diye ölen askerlerin cesetlerini asmak istemişse de Kâmil Paşa'nın itirazı sonucu bundan vazgeçmiştir (Karal, 1996: s. 55).

Ortaya çıkan bu gelişmeler karşısında hükümet tedbirler almaya başlamıştır. 9 ve 10 Ekim tarihlerinde Mîzâncı Murad Bey, Nazif Sururi ve Molla Üryanizâde Cemil Bey tutuklandılar. Ancak 17 Ekim'de, ülkeyi terk etmeleri şartıyla salıverildiler. Başka bir tedbir, *İkdâm* gazetesinin önerisi üzerine halkı galeyana getirecek haberler ile zamanı belli olmayan gazete ilavelerinin basılmasına getirilen yasaklardır. Hükümet ayrıca bir yasal düzenlemeyle ordu birliklerinin polis görevinde kullanılmasının yolunu açarak tedbirleri sıkılaştırmıştır. Pâyitaht'taki askerlere güvenilmeyeceğini düşünen hükümet Selanik'ten 20 subay ile 3 tabur piyadenin polis vazifesi yapmak üzere İstanbul'a getirilmesine karar vermiştir. Söz konusu askerî birlikler 19 ve 30 Ekim tarihlerinde Taşkışla'ya yerleştirilmiştir. Ayrıca İstanbul'da bulunan askerî birliklerin bir kısmının başka yerlere gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Akşin, 2017: s. 155-159).

1908 meşrutiyetinin ilanından sonra toplumsal tepkinin yükselmesine neden olan hususlardan biri de kadın hareketleri olmuştur. Hürriyet havası içinde kadınlar peçelerini çıkardılar, sosyal ortamlara serbestçe gittiler, erkeklerle aynı arabalara bindiler, gösterilere katıldılar, meydanlarda nutuklar irat ettiler, taleplerini gazetelere yazmaya başladılar ve kadın dernekleri kurarak hak talebinde bulundular (Emiroğlu, 1999: s. 29; Akşin, 2017: s. 157). *İkdâm*; “Kadınlarımızdaki Hamâset-i Vatanperverâne” başlığı ile verdiği haberde tesettürlü kadınların hürriyet, adalet, müsâvât ve uhuvvet gibi meşrutiyetin sembol kavramlarını kıyafetlerine iliştirerek arabalarla sokaklardan geçtiklerinden bahsetmektedir. *İkdâm*, kadınların bu tavırlarını “meşrutiyet öncesinde bazılarının değer vermediği kadınların şimdi milletin valideleri olduğu anlaşılıyor” diyerek övmüştür (*İkdâm*, 15 Temmuz 1324: s. 1).

1908 Ekim ayının başlarında *İkdâm*'ın “teessüf” başlığıyla verdiği iki hadise meydana gelir. İlk olayda, iki kadın ile bir zâbitin fayton ile seyahatleri esnasında Gedikpaşa Karakolu yakınında bir grup tarafından durdurulur. Zâbite, “sen fahişelerle arabaya biniyorsun” diyerek onu aşağı indirip tartaklarlar. Kadınların da çarşaflarını yırtarak saçlarını yolarlar. Oradan geçen başka bir kadın onların bu davranışlarına tepki gösterince “bundan sonra hiçbir kadın sokağa çıkmayacak, düşman kapıya geldi biz de böyle yapacağız! Eski Yeniçeri zamanı avdet eyledi, şimdi Yeniçeri bizleriz” diye cevap verirler. İkinci olay ise Mahmudpaşa'da biraderi ile birlikte ayakkabı dükkânına giren bir kadının saldırıya uğramasıdır. Dükkân sahibi durumu engelleyemeyince karakola haber verilir. Böylece kimse zarar görmeden olay kapanır. Bu iki vak'anın anlatıldığı haberin altında *İkdâm*, “devr-i sabık hafiyelerinin” yaptıkları bu çirkinliklerin en şiddetli bir şekilde cezalandırılmasını ister (*İkdâm*, 28 Eylül 1324: s. 4). Ekim ayının ortalarında yaşanan başka bir vak'a ise Beşiktaş'ta bir Rum genci ile evlenmek isteyen bir Türk kızının tutuklanarak karakola getirildiği anda buraya toplanan halk tarafından ikisinin de linç edilerek öldürülmeleri olayıdır. Bu olay Rumlar aleyhinde bazı hareketlere sebep olmuştur (*İkdâm*, 2 Teşrinievvel 1324: s. 1; Ali Cevat, 1985: s. 172).

Ortamın gerilmesine neden olan hususlardan biri de matbûattır. Meşrutiyet ilan edildiğinde Pâyitaht'ta II. Abdülhamid döneminden devreden gazete ve dergiler vardı. Bundan başka Meşrutiyetin ilanında rol oynayan ve yurt dışına çıkan Jön Türk yayınları da bulunmaktaydı. Fakat hürriyetin ilanı ile birlikte adeta bir patlama halinde ortaya çıkan yeni basın organları neşriyata başlamıştır (Kocabaşoğlu, 2010: s. 4). Oluşan serbestî ortamında neşriyat yapan bu gazete ve mecmualar hem kendi aralarında hem de siyasilere şiddetli bir mücadele yürütmüşlerdir.

31 Mart'a giden süreçte *İkdâm* adına en önemli hususlardan biri Ahrâr Fırkası'nın Sinop Mebusu Rıza Nur Bey'in 12 Mart 1909 tarihinde *İkdâm*'da neşredilen "Görüyorum ki İş Fena Gidiyor" başlıklı makalesi olmuştur. Rıza Nur, makalesinin başında yaşanan hadiseler ve özellikle de matbûatın içinde bulunduğu durumun gerilimi tırmandırdığını tespit eder. Daha sonra yaşanan hadiselerin sebeplerini tahlil eder. İlk olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyeti ilan ettikten sonra çıkarıcıların ve güç devşirmeye çalışanların Cemiyete girmesiyle asli özelliklerini kaybettiğini, en nihayetinde de istibdâda doğru sürüklendiğini ifade eder. Bundan başka Cemiyet hakkında ortaya çıkan şayiaları beş soru(n) halinde ortaya koyarak bunlara kendince cevaplar verir. Söz konusu soruların ilkinin "Cemiyet Hükümet İçinde Hükümet midir?" şeklinde yöneltilir ve daha önce İttihatçılar tarafından söylenen "Cemiyet isteseydi hükümet vazifesini deruhte edebilirdi ancak bunu yapmadı" söyleminin gerçeği yansıtmadığını, Cemiyet'in dışarıda durmak suretiyle hükümeti el altından yönettiğini dolayısıyla hükümet içinde hükümet olduğunu belirtir. Dışarıdan müdahalenin denetimsiz olması dolayısıyla meşru olmadığını ifade eder. İkinci olarak "Cemiyet muâmelât ve icraat-ı hükümete müdahale ediyor mu?" sorusunu ortaya koyar. Burada Cemiyet'in "vilayetlerdeki şubelere hükümet işlerine katiyen müdahale edilmemesi" yolundaki söyleminin doğru olmadığını dillendirir. Üçüncü soru "Cemiyetin başka yolsuzlukları var mı?" şeklindedir. Bu soruya Rıza Nur'un cevabı İTC'in kendi müntesiplerini veya onların hısımlarını önemli mevkilere getirdiği şeklindedir. Dördüncü soru "Cemiyetin vazifesi nedir?" Rıza Nur, milletin vesayete muhtaç olmadığını, "idare-i pederâne"ye ihtiyaç olmadığını, böyle bir gereklilik varsa onu da meşrutî hükümetin üzerine alması gerektiğini

vurgular. Son soru ise “Cemiyetin vücuduna lüzum var mı?” şeklindedir. Bu soruya da yukarıda belirtilen hususlar kabul edildikten sonra bir müddet daha Cemiyet’in varlığı gereklidir şeklinde yanıt verir. Bunun dışında ordunun politikaya bulaşmasını Fransız İhtilali’nin neden olduğu acı tecrübeleri örnek vererek vahim bir hata olarak nitelendirir. Rıza Nur, son tahlilde Cemiyet’in Anadolu ve İstanbul şubelerini derhal lağvetmesini, sadece Manastır ve Selanik şubelerinin kalmasını, muhalefet üzerinde baskı kurmamasını ifade ettikten sonra gidişatı çok kötü gördüğünü, memleketin kana boyanması ihtimalinin olduğunu belirtir (Rıza Nur, 27 Şubat 1324: s. 1). Rıza Nur, bu yazıdan birkaç gün sonra *İkdâm*’da yeni bir makale daha neşrederek mezkûr yazıya gelen tepkileri değerlendirmiş ve bazı yeni deliller sunarak tespitlerinin doğru olduğunu beyan etmiştir⁴ (Rıza Nur, 3 Mart 1325: s. 1). Rıza Nur’un her iki makalesine Hüseyin Cahid Bey, Tanin’in 18 Mart 1909 tarihli nüshasında cevap verir. Onun Cemiyete yönelttiği suçlamaları genellikle reddeden Hüseyin Cahid Bey, Meşrutiyet’in ilanını müteakip ortaya çıkan beklenmedik durumlardan dolayı İTC’nin yanlış anlaşılmaya müsait bazı davranışlarda bulunduğunu ancak şimdilerde bunların giderildiğini belirtir. Örnek olarak ilk dönemlerde Cemiyet’in hükümet işlerine karıştığını fakat Meclisin açılmasıyla artık hiçbir müdahalede bulunmadığını söyler (Hüseyin Cahid, 4 Mart 1325, s. 1).

31 Mart hadisesinden hemen önce ortaya çıkan ve hem siyaset hem de toplumu geren önemli hadiselerden biri de Serbestî gazetesi başmuharriri Hasan Fehmi Bey’in⁵ (Birinci, 2012: s. 227; Tanin, 26 Mart 1325:

- 4 Rıza Nur yazısında ilk olarak efkâr-ı umûmiyeye tercümân olduğu için sevindiğini, mebusların ve önemli zevatın kendisini tebrik ettiğini, müteaddit tebrik ve takdir mektupları aldığını söylemektedir. Yazısının matbûât âleminde de pek çok takdir gördüğünü belirterek yabancı basından Times muhabirinin yazıyı telgrafla gazetesine gönderdiğini, Levant Herald ile Ermenice ve Rumca gazetelerin dahi yazısından iktibaslar yaptığını ifade etmektedir. Meclis başkanı Ahmed Rıza Bey’in “inkılaba ait vezaifimiz henüz bitmemiştir” sözünün kendi iddiasını ispatladığını da ifade eder. Rıza Nur, “Muhterem Karîlere”, *İkdâm*, 3 Mart 1325, No: 5318, s. 1.
- 5 Hasan Fehmi, Teselya Yenişehir’li zengin bir Arnavut aileye mensuptur. Mülkiye mektebini bitirmiştir. Bu dönemin muhalifleri gibi o da yurt dışına kaçmıştır. İlk önce Paris’e daha sonra ise Mısır’a gitmiştir. Burada “Emel” adlı bir gazete neşretmiştir. Mısır’da iken Mahmud Muhtar Paşa’nın çiftliğinde çalışmış, Hürriyetin ilanından sonra ise İstanbul’a dönmüştür. Ali Birinci, *Tarihin Hududunda*, İstanbul 2012, s. 227; *Tanin*, 26 Mart 1325, No: 247, s. 2.

s. 2) öldürülmesidir. Hasan Fehmi geçmişte Jöntürk hareketi içinde bulunmuş ancak fikir ayrılıklarından ötürü ayrılmıştır. Meşrutiyet'in ilanını müteakip ülkeye dönerek Fedekâran-ı Millet Cemiyeti'ne katılmıştır. Hukuk-ı Umûmiye ve Serbestî gazetelerinde İTC, hükümet ve II. Abdülhamid aleyhinde sert eleştirilerde bulunmuştur (Kabacalı, 1993: s. 252). Sadece gazetede yazılar yazmakla yetinmeyen Hasan Fehmi, *İkdâm* başyazarı Ali Kemal (Karal, 1996: s. 83) ile birlikte verdiği konferanslarda İTC'yi ağır şekilde tenkit etmiştir.

Hasan Fehmi, 6 Nisan 1909 tarihinde yanında Mülkiye Kaymakamlarından arkadaşı Ertuğrul Şakir Bey olduğu halde Galata Köprüsü'nden İstanbul'a (Eminönü istikametine) geçtikleri sırada vurulur. Yaralı olduğu halde Zaptiye Nezaretine götürüldüğü sırada araba içerisinde ölür. Kurşun Hasan Fehmi'nin gözünden girerek beyninden çıkar. Bir kurşun isabet eden Şakir Bey ise yaralı olarak kurtulur⁶ (İkdâm, 25 Mart 1325: s. 5).

İttihat ve Terakki'ye muhalifliği ile bilinen Hasan Fehmi'nin katledilmesi ve katilinin yakalanamaması kamuoyu ve muhalif basında büyük bir tepki uyandırmıştır (Ayaz-Yıldırım- Kuloğlu, 2015: s. 111). Dolayısıyla İTC ve hükümet aleyhinde şiddetli bir kampanya başlatılmıştır. Olaydan kısa bir süre sonra katilin İttihat ve Terakki'ye mensup bir subay olduğu iddiası dillendirilmiştir. Katilin ateş ederken "Mevlan/Al Mevlan" diye seslenmesi aslında hedefte hem Hasan Fehmi'nin hem de Mevlanzâde Rıfat'ın olduğu şeklinde yorumlanır. Muhaliflere göre katil Şakir Bey'i Mevlanzâde'ye benzettiği için böyle seslenmiştir (Güresin, 1998: s. 43).

6 Gazetelere göre olay şu şekilde cereyan etmiştir: Suikast günü Hasan Fehmi'nin arkadaşı Mülkiye eski Kaymakamı Şakir Bey, Serbestî idarehanesine giderek Hasan Fehmi Bey'i ziyaret eder. Birlikte Beyoğlu'na giderler. Şakir Şey, Hadi Paşa'yı, Hasan Fehmi ise arkadaşı Reşid Bey'i görmeye gidecektir. Orada karşılaştıkları Celal Sahir ve Nurettin Ferruh ile bir süre sohbet ederler. Dönüş yolunda Galata Köprüsü'nün ortasına geldiklerinde arkadan silahla ateş edilir. Şakir Bey, o anda yaralanır ve geriye dönüp baktığında Hasan Fehmi'nin düştüğünü görür. İstanbul yönüne koşan Şakir Bey, Köprü karakolu yakınında bir polis tarafından yakalanarak karakola götürülür. Tanin'e göre onu yakalayan polis katilin Şakir Bey olduğunu zannetmiştir. Şakir Bey, köprü üzerinde arkadaşı ve kendisinin saldırıya uğradığını anlatana kadar katil kaçarak izini kaybettirmiştir. Şakir Bey'in tarifine göre katil az uzunca boylu, etine dolgun, parlak düğmeli, siyah kaput, siyah ceket, siyah pantolon giymiştir. Yakasının zırhlarının kırmızı olduğunu gördüğünü ifade eder. Şakir Bey, katilin üstünde asker kaputu olduğunu belirtir. İkdâm, 26 Mart 1325, No: 5341, s. 2; *Tanin*, 26 Mart 1325, No: 247, s. 3; *Serbestî*, 26 Mart 1325, No: 142, s. 2; *Volkan*, 26 Mart 325, No: 98, s. 4.

31 Mart Vak'ası ve İkdâm Gazetesinin Tavrı

Yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde 13 Nisan 1909 (31 Mart 1325) Salı günü, Avcı Taburları,⁷ komutanlarını hapsedmek suretiyle “Şeriat isteriz!” diyerek ayaklanmıştı. Askerler Meclis-i Meb'usân'a yakın olduğu için Ayasofya Meydanı'na giderek (Abdurrahman Şeref, 1996: s. 19-20) bazı taleplerde bulunmuşlardır.⁸ *İkdâm*'a (1 Nisan 1325: s. 1) göre hadisenin sebepleri şu şekildedir. Cumartesi günü bütün askere zâbitân tarafından “hocalarla katiyen görüşmeyeceksiniz, askerlikte diyânet meselesi aranmaz, Allah'tan başka kimse tanınmaz, padişah ve efrad-ı ahali İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin elindedir” şeklinde bir emir verilmiş. Bunun üzerine bazı zevat, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya müracaatla bu tebliğin doğru olup olmadığını sormuşlar. Şayet doğru ise bunun kötü tesirleri olacağını ve emrin geri alınmasını istemişler. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ise “Meşrutiyet dilimin ucundadır, dilim düşerse Meşrutiyet de gider” şeklinde cevap vermiş. Sadrazam Paşa'nın bu sözlerle neyi kastettiği pek açık görünmemektedir. Esasen Meşrutiyet ile bir ilgisinin olduğu söylenemez. *İkdâm*'ın meseleyi bu şekilde duyurması, ihtimaldir ki İTC'nin Meşrutiyet'i tehdit edecek bir duruma geldiğini gösterme çabasıdır.

İkdâm, 31 Mart'ta vuku bulan askerî isyanı ilk etapta büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Öyle ki isyancı askerlerin her hareketini meşru nedenlere isnat ederek okuyucusuna vermeye çalışır. Özellikle 14 Nisan 1909 tarihli nüshasında isyanın lehinde pek çok muhteva vardır. Mesela askerlerin *yegâne* arzusunun Meclis Başkanı Ahmed Rıza, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile Harbiye ve Bahriye nazırlarının azledilmesi, Kâmil Paşa'nın Sadarete, Nazım Paşa'nın ise Harbiye nezaretine tayininden ibaret olduğu belirtilir (İkdâm, 1 Nisan 1325: s. 1).

- 7 Avcı Taburları “Meşrutiyetin Muhâfızları” (Nigehbân-ı Meşrutiyet) namıyla bilinen ve Meşrutiyet'i korumak için Rumeli'den İstanbul'a getirilen askerlerden oluşmaktadır. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, 1, İstanbul 1997, s. 101.
- 8 İkdâm'a göre isyancı askerlerin talepleri şunlardır: “Kabinenin İstifası, Mebuslardan Ahmed Rıza, Hüseyin Cahid, Rahmi ve Talat Beylerin uzaklaştırılması, Şeriatın tamamen tatbiki ve açığa alınan alaylı zâbitlerin görevlerine iade edilmeleri.” İkdâm, 2 Nisan 1325, No: 5348, s. 1.

Başka bir haber metninde ise şöyle bir üslup kullanılmıştır: “Asker, *ce-miyet-i hafiyenin* (İTC) istibdâdına son vermek, şeriat dairesinde adaleti tesis ettirmek için büyük bir sabırsızlıkla tayin edilecek sadrazam ve harbiye nazırını beklemekteydi” (İkdâm, 2 Nisan 1325: s. 1). Bu meydana isyana katılım hususu da *İkdâm* satırlarında büyük bir coşku ile anlatılmaktadır.⁹

İkdâm, (1 Nisan 1325: s. 1) ayaklanmanın gerekçesini isyancı Avcı neferlerinden birinin ifadeleri ile vererek hem tarafsız olduğunu hem de isyanın meşru nedenlerini ortaya koymaya çalışır. Askerin ifadesine göre Meşrutiyet’in ilanıyla beklenen hürriyet ortamı oluşmamıştır. Asker, şeriatın uygulanmasını istediklerini fakat keyfi bir idare yürütüldüğünü ifade ettikten sonra mücadeleye devam edeceklerini söyler.¹⁰ *İkdâm*’ın naklettiği şekliyle neferin ifade ettiği hususlara dikkat edilirse isyanın başlamasından önce İTC muhaliflerinin ortaya koyduğu argümanlara benzerlik gösterdiği fark edilebilir.

İkdâm’da (1 Nisan 1325: s. 1) olayın ilk gününde ölen kişilerin sayılarını “kaç kişi *telef*¹¹ olmuş?” şeklinde verilmiş ve zâbitlerden öldürülenlerin, askerin bu hareketine engel olmaya çalışanlar ile tecavüze

9 İkdâm diğer karakollardan gelen askerlerin selam durularak karşılandığını, askerlerin birbirlerine *hüsn-ü surette* ve adeta *kardeşçe* muamele ettiklerini vurgular. Aynı şekilde ulemânın katılımı da “ulemâ-yı kirâm, askerlerin muhafazası altında, tekbirler getirerek gayet muhteşem bir kabile halinde Ayasofya Meydanı’na gelerek askere katılmışlardır” şeklinde anlatılır. İkdâm, 1 Nisan 1325, No: 5347, s. 1.

10 İkdâm haberi “Bir Avcı Neferin Mütalaatı” başlığıyla şu şekilde vermektedir: “Biz Manastırda iken babamızı öldürenler gözümüzün önünde gezer, buna tahammül eylerdik. Devr-i istibdâdın tesiri bize bir şey yaptırmazdı. Fakat zâbitalarımız bize devr-i istibdâd kalkacak, şeriat yerine gelecek, kelam-ı kadim ne diyorsa yapılacak demişlerdi. Biz bunu dinlemiş, canımız tehlikeye koymuş, bu devr-i meşrutiyeti meydana getirmiştik. Şimdi ise ne şeriat tatbik ediliyor, ne bir şey. Adam öldürtüyorlar, katili saklıyorlar. Hani ya şeriat? Katili niçin meydana çıkarıp idam etmiyorlar? Kelam-ı kadim bize kıssası emretmiyor mu? İşte biz bugün şeriatı, adaleti istiyoruz. Şeriatı yerine getirmek için bir ay burada kalmak lazım gelse yine kalacağız. Cebimizdeki para bizi beslemek için kifayet eder. Şeriatı adaletle canımız kurban olsun.” İkdâm, 1 Nisan 1325, No: 5347, s. 1.

11 İsyancıların öldürmeye çalıştığı İttihatçıların önde gelen isimlerinden ve İstanbul mebusu Hüseyin Cahid Bey “şu telef edilen tabirinin acılığına bugün bile dikkat etmemek kabil değil” diyerek İkdâm’ın üslubundan duyduğu üzüntüyü ifade eder. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, İstanbul 2000, s. 138.

kalkışanlar oldukları belirtilmiştir.¹² Telef edilenler bahsinde *İkdâm*, Lazkiye Mebusu Arslan Bey ile Adliye Nazırı Nazım Paşa'yı da zikretmektedir. Burada Arslan Bey, Hüseyin Cahid Bey'e; Nazım Paşa da Ahmed Rıza Bey'e benzetilerek öldürüldüklerini ve askerın Adliye Nazırı Paşa'nın yanlışlıkla *itlaf* edilmiş olmasına fevkalade üzüldüğünü ifade eder. *İkdâm* sütunlarında Lazkiye Mebusu Arslan Bey'in askere silah çektiği şekilde ikinci bir rivayetin olduğu da belirtilmektedir (İkdâm, 1 Nisan 1325: s. 1-2).

İkdâm'a (1 Nisan 1325: s. 1-2) göre asker şeriatı muhâfaza etmek ve adaleti tesis etmek maksadıyla kıyam etmiş, kendilerine mukabelede bulunanlardan başkasına asla ilişmeyerek bir siyâsî terbiyeye sahip olduğunu göstermiştir. Özellikle vurgulanan hususlardan biri de yabancılarla hiçbir surette dokunulmadığıdır. Hatta bilumum sefaretlere ikişer üçer asker gönderilerek kimsenin canına, malına ve ırzına zarar verilmeyeceği beyan edilmiştir. Yabancılar dışında ülkede yaşayan gayrimüslimlerin de hukukuna riayet edildiği ve kimseye zarar verilmediği belirtilmektedir.¹³

İsyan hakkında yabancıların ne düşündüğü önemli görüldüğünden *İkdâm*, (1 Nisan 1325: s. 2) ismini vermediği bir yabancı ile yaptığı

- 12 İkdâm, köprü üzerinde öldürüldükten sonra cesedi geç vakte kadar kaldırılmayan bir zâbitin öldürülme nedenini şu şekilde aktarmaktadır: “Zâbit, sabahleyin köprü üzerinde araba üzerine çıkıp askere karşı nutuk irad etmiş, Avcı Taburu'na mensup iki asker beyanatı dinlemişler ve ona hitaben ‘Zâbit Efendi! Siz yanlış söylüyorsunuz. Bizim maksadımız Kanûn-ı Esâsî dairesinde şeriatın tatbikidir’ demeleri üzerine zâbit belinden revolverini çıkarıp askere ateş etmiş, çıkan kurşun askerın eline ve orada bulunan bir hamalın dizine isabet eylemiştir. Bunun üzerine neferât son derece hiddete gelerek zâbiti mermi ile göğsünden ve kasatura ile başından cerh ve *itlaf* etmişlerdir.” İkdâm, 1 Nisan 1325, No: 5347, s. 1.
- 13 İkdâm, askerlerin yabancılarla karşı ne kadar itinalı davrandığını göstermek maksadıyla şöyle bir olayı nakleder: “Ayasofya Meydanı'na giden yabancıları gören bir asker, polisi yanına çağırarak ‘Bunlar buranın acemisidirler. Ahâlî tarafından bilmeyerek bir tecavüze uğramaları ihtimali vardır. Bunun için muhâfazalarına son derece dikkat olunmalıdır’ demiştir. Buna şahit olan Taymis muhabiri ‘ahlak ve fazileti ile âlemin malumu olan Osmanlı askerinin böyle azim bir vakada bile sükûnetini muhâfaza ederek adil davranması takdire şayandır’ demiştir.” İkdâm, 1 Nisan 1325, No: 5347, s. 1-2.

mülâkâta yer verir. “Bir Ecnebînin Mütalaası” başlığı ile verilen haberde dikkat çekici hususlar vardır. Mülâkâtın muhtevasına göre isyan hadisesinden yabancılar hiçbir surette rahatsızlık duymamışlardır.¹⁴

31 Mart İsyanı Selanik'te haber alınınca askerî kulüpte Üçüncü Ordu Komutanı Mahmud Şevket Paşa'nın riyasetinde bir toplantı yapılarak İstanbul'a derhal kuvvet gönderilmek suretiyle Meşrutiyet'in kurtarılması kararı alınmıştır. *Hareket Ordusu* ismi verilen ve son derece kozmopolit olan bu orduyu ilk önce Hüseyin Hüsnü Paşa daha sonra Mahmud Şevket Paşa komuta etmiştir. Ordunun öncü birlikleri 15 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'a doğru yola çıkmıştır (Danişmned, 1972: s. 375).

Ayaklanmanın ikinci gününde de *İkdâm*, (2 Nisan 1325: s. 2) isyancılar lehinde neşriyata devam etmiştir. Yunan basınına dayandırılan haberlerde isyanın sebebi İTC'nin takip ettiği istibdât politikasının tabii neticesi olarak zikredilmiştir. Yine aynı membaya isnaden Osmanlı milletleri arasında hakiki bir ittifak ile memleketin selâmeti için Kâmil Paşa ile İsmail Kemal Beylerin birlikte çalışmaları gerektiği belirtilmiştir.

15 Nisan 1909 tarihinde İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nden II. Abdülhamid'e gönderilen bir telgraf, İTC'nin olaydan kimleri sorumlu tuttuğunu göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu telgrafta asker ve ahaliyi ihtilale tahrik ve teşvik ettikleri tespit edilen *İkdâm* sahibi Ahmed Cevdet Bey, Ali Kemal, Mevlanzâde Rıfat, Mîzâncı Murad, Abdullah Zühdü, Vahdetî, Hacı Hakkı, Mustafa Şevket ve Kâmil Paşa'nın oğlu Said Paşa'nın isimleri zikredilmektedir. Bundan başka

14 İkdâm'ın haberine göre yabancı şahıs askerlerin Meşrutiyet'in ilanında etkin olduğunu ancak inkılabı idare edenlerin milletin temayülünü bilmediklerini, maziye göz önüne almadıklarını ve meşrutiyet usulüne göre ülkeyi yönetemediklerini ifade etmiştir. Ayrıca Kâmil Paşa'nın sadareten el çektilmesi önemli bir etken olmuştur. Askerler ihtiras ve menfaatten uzak ve pek samimi bir şekilde şeriat isteğinde bulunuyorlardı ki bundan ulvi ve masum bir amaç olamaz denilmektedir. Meşrutiyet'in ilanında önemli bir rol oynamış Avcı Taburları'nın isyana iştirâk etmesi, askerlerin ne kadar samimi olduğunu gösterirdi. Son olarak yabancı devletlerin bu meseleye bakışı hakkında fikrini söyleyen yabancı “Onlar neticeye bakarlar. Kan akmaz, ecnebilere dokunulmaz, hareket böyle muntazaman devam eder ise, ecnebilere sizin askerlerinizin hürmetlerini arttıracaklar, kemal-i sükûn ile cereyan etmekte olan bu harekete karşı yalnız hayret edeceklerdir” diyerek sözlerini bitirmiştir. İkdâm, 1 Nisan 1325, No: 5347, s. 2.

padişahın malumu olan başkaca kimselerin firar etmesinin engellenmesi ve İstanbul'a gelindiği vakit bunların padişah'tan isteneceği ifade edilmektedir. (Danişmend, 1961: s. 42). İttihat ve Terakki'nin olayın müsebbipleri olarak ilk sırada Derviş Vahdeti'yi değil de İkdâmcı Cevdet ile *İkdâm* başmuharriri Ali Kemal'i görmesi ilgi çekicidir. Aynı şekilde padişah tarafından bilinen başkalarının da olduğunun ifade edilmesi teamüllerin aksine hem padişaha bir saygısızlık hem de olaydan onun sorumlu olduğunu ima etmektedir. (Akşin, 1994: s. 103).

Ayaklanma başladıktan sonra isyancılar lehine yayınlar yapmak dışında olay ile ilişkisi kurulamayan Ahmed Cevdet Bey'in 31 Mart Ayaklanması'nın tertipçilerinden biri olduğunu olaydan sorumlu tutulanlardan biri olan Mevlanzâde Rıfat Bey de ifade etmektedir¹⁵ (Mevlanzâde Rıfat, 2010: s. 23-24). Ancak o da isyanın başlamasında Ahmed Cevdet Bey'in ne tür bir rol oynadığını belirtmez.

İkdâm, (3 Nisan 1325: s. 1-2) isyanın üçüncü gününde de askerlerin lehinde neşriyata devam etmiştir. Bulgar basınında ayaklanmanın Meşrutiyet aleyhinde olduğunu ifade eden yazılara sert bir cevap verilmiştir. *İkdâm*, olayın Meşrutiyet aleyhinde olmadığını bilakis ordu ve milletin birlikte icra ettikleri bu hareketin amacının Meşrutiyet'i uygulamak ve adaleti tesis etmek olduğunu ifade etmektedir. Bunun dışında *İkdâm*, İstanbul'a sükûnetin hâkim olduğunu belirtmektedir.¹⁶

Tüm bunların yanında isyan sırasında öldürülen zâbitlerden ötürü oluşan tepkiler nedeniyle *İkdâm* (3 Nisan 1325: s. 1) sütunlarında itidal çağrısı yapan yazılar da yayınlanmıştır. İlk olarak Cemiyet-i İlmîye-i İslamiye'nin mebuslara ve halka yönelik olarak yayınladığı beyannameye

15 Mevlanzâde Rıfat, İttihat ve Terakki'nin belirttiği isimlerden başka kendisi ile birlikte; Prens Sabahaddin, Kâmil Paşa, Nazım Paşa ve oğlu Kemal Bey, Cemaleddin Efendi ve oğlu Muhtar Bey, Şerif Paşa, İsmail Kemal, Fazlı Bey, Doktor Nihat Reşad Bey, Rıza Nur ve Kasıdecizâde Ziya Molla isimlerini de vermektedir. Mevlanzâde Rıfat, *31 Mart Bir İhtilalin Hikâyesi*, İstanbul 2010, s. 23-24.

16 İkdâm bu iddiasını ispatlamak adına isyancı bir askerın mütalaasına yer verir. Onun ifadesine göre ayaklanmanın amacı Meşrutiyet idaresini yıkmak değildir. Aksine onu muhâfaza etmektir. Meşrutiyete karşı olsalardı Meclis-i Meb'ûsân önünde değil Bâbîâli önünde toplanırlarmış. Meclis önünde toplanmalarının amacı onu korumakmış. İkdâm, 3 Nisan 1325, No: 5349, s. 1-2.

İkdâm sütunlarında yer verilmiştir. Burada mebusların bazılarının hayatlarından endişe ettikleri ve istibdâdın geri dönme korkusundan istifa etmeyi düşündükleri fakat bunun vatana ihanet olarak görüleceği uyarısı yapılmaktadır. Askere de sükûnet ve itidallerini koruyarak ulemâyı dinlemeleri tavsiyesinde bulunulmuştur. İkinci bir yazı ise yine Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'nin yayın organı *Beyânülhak* mecmûası muharrirlerinden Hüseyin Hazım tarafından kaleme alınan ve isyancı askerlere yönelik uyarı muhtevalı bir metindir.¹⁷ Bu meyanda aynı gün Bedüzzaman Said-i Kürdî (Nursî) imzasıyla çıkan başka bir yazı da neşredilmiştir.¹⁸

Ayaklanmanın dördüncü günü (16 Nisan 1909) Hareket Ordusu'na ait iki taburun Çatalca'ya vardığı haberi İstanbul'da duyulduğunda hükümette ve toplumda büyük bir endişe başlamıştır. Zira bu durumda isyancı askerlerle Hareket Ordusu'nun çatışma ihtimali belirmiştir. (Akşin, 1994: s. 112). *İkdâm*, (4 Nisan 1325: 1) iki tabur askerın Çatalca'ya gelmesini büyük bir felaket olarak nitelemekte ve bu durumda memleketin hâlihazırdaki durumunu ve geleceğini mahvedeceğini iddia etmektedir. Fakat başka gazetelerin Harbiye Nazırı'na müracaat ettikleri ve

17 Hüseyin Hazım, askerlerin şeriatın tatbiki saikiyle giriştikleri hareketin amacına ulaştığını dolayısıyla vazifelerine dönerek temiz fitratlarını herkese bir kere daha gösterdiklerini ifade eder. Ancak vuku bulan bazı olayların şeriata ve millî terbiyeye tamamen zıt olduğu gibi vatanın selâmeti ve milletin istikbâli açısından son derece zararlı olduğunu, yakın zamanda istibdâttan kurtulan memleketi fitneye düşürmenin vatana ihanet olacağını belirtir. Aksi davranışları sergileyenlerin dünyada mesul olacakları gibi ahirette de şiddetli azaba duçar olacaklarını belirtir. O, Allah'a, peygambere ve şeriata bağlı ümera-yı askeriyeye itaatın "farz-ı ayn" olduğunu, şeriata aykırı davranan zâbitler var ise onları tedip etmenin ulemâ, hükümet ve Meclis-i Meb'usân'ın görevi olduğunu dile getirir. Hüseyin Hazım, "bütün millet bilmelidir ki şeriata uygun bulunan meşrutiyeti korumak için bütün ulemâ kanını dökmeye hazırdır" der. İstibdadın yeniden avdet etme ihtimalinin olmadığını dile getirir. Son olarak halka Şûrâ-yı Ümmet ve Tanin gazete idarehanelerinin yağmalanması gibi olayların tekrerrününün olmaması gerektiği şeklinde nâsihatlerde bulunur. Hüseyin Hazım, "Ahâlimize, Muazzez Asker Kardeşlerimize Bir Nâsihat-ı Diniye", *İkdâm*, 3 Nisan 1325, No: 5349, s. 1.

18 Said Nursî, askerlerin amirlerine itaat etmelerini, otuz milyon Osmanlı ve üç yüz milyon Müslüman'ın kaderinin buna bağlı olduğunu ifade eder. Daha sonra zâbitleriniz "ülü'l-emirdirler ve ülü'l-emre itaat farz-ı ayndır, şeriatın muhâfazası itaattir" şeklinde bir ifade kullanır. Bedüzzaman'ın en dikkat çeken sözleri ise "biliyorum ki zâbitlerinizi mesul etmemek için işe karıştırmadınız" şeklindedir. *İkdâm*, 3 Nisan 1325, No: 5349, s. 1.

onun tatmin edici sözlerinden sonra ortalığın yatıştığını da ifade eder. Ayrıca Selanik'ten gelen haberlere göre oralarda da sükûnetin hâkim olduğu belirtilir. Buna rağmen dükkânların kapalı olması ve Beyoğlu'nun tenhâlığı devam etmektedir. *İkdâm*'ın kendi istihbaratına göre milleti galeyana getiren İttihatçılara yönelik suikastlar ve Meşrutiyet'in zarar gördüğü haberleri doğru olmadığından üçüncü ordudan Çatalca'ya gelen taburlar yerlerine döneceklerdir. Tüm bu şayiaların ekonomiye olumsuz etkisi ise esham-ı Osmaniye'nin kimse tarafından alınıp satılmadığı ve değer kaybı ile açıklanmaktadır. (İkdâm, 4 Nisan 1325: s. 1).

Beşinci günden itibaren (17 Nisan 1909) *İkdâm* (4 Nisan 1325: s. 1) isyancıların aleyhine neşriyata başlamıştır. Buna göre memleket dört günden beri azim tehlikeler geçirmektedir. Meşrutiyetin varlığı tehlikeye düşmüş, Avrupalıların iç işlerimize karışması ve mâlî yönden bizi zor durumda bırakmalarının olası görüldüğü vurgulanır. Bu arada Çatalca'dan İstanbul'a altı yüz kadar asker gelmiş ilk önce Harbiye Nezareti'ne giderek Hâssa Kumandanı Nazım Paşa ile görüşmüşlerdir. *İkdâm*, özellikle gelen askerler ile Harbiye Nezareti'ndeki askerlerin *musâfaha* ettiklerini ve gelenlere çay ikramı yapıldığını belirtmektedir. Nazım Paşa'nın kendilerine Meşrutiyete bir hâle gelmediğini ve gelmesinin de kabil olmadığını belirtmesi üzerine askerler "padişahım çok yaşa!" diye bağırılmışlar ve oradan Meclis-i Meb'usân'a gitmişlerdi. Mebuslar askere hürmeten dışarı çıkmışlar ve aralarından bazıları askerî öven nutuklar söylemişlerdir¹⁹ (İkdâm, 5 Nisan 1325: s. 1). Bu arada Çatalca'dan gelen askerler Yıldız Sarayı'na gitmişlerdir. Burada padişah pencereye çıkararak askerlere iltifatta bulunmuştur. Gelen askerler daha sonra Çatalca'ya dönmüşlerdir.

Ayaklanmanın altıncı günü *İkdâm*'da Prens Sabahaddin'in askere mektubu neşredilmiştir. Şu tehlikeli zamanda şeriata bağlı kaldıkları için askere teşekkür eden Prens Sabahaddin daha sonra fetva olmadan hiç kimsenin öldürülemeyeceğini belirtir. Askere Şeriat ve Meşrutiyete

19 Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey'in "Arkadaşlarınız Meclis-i Meb'usân'a gelmekle zannetmeyiniz ki muhalif-i meşrutiyet bir harekette bulundular. Bulunmadılar! Onlar yine sizin arkadaşlarınızdır. Meclis-i Meb'usân sizden ve umum askerlerden itaat-i askeriye bekler" sözleri dikkat çekicidir. *İkdâm*, 5 Nisan 1325, No: 5351, s. 1.

bağlılığı tavsiye ettikten sonra derhal zâbitlerle barışmalarını ve kucaklaşmalarını tavsiye eder (Mehmed Sabahaddin, 6 Nisan 1325: s. 2).

Hareket Ordusu'nun İstanbul önüne gelmesinden sonra *İkdâm* tam manasıyla isyancıların aleyhine neşriyata başlamıştır. 21 Nisan 1909 tarihli nüshasında, geçen temmuz ayında vatanı istibdâttan kurtaran şanlı Hürriyet Ordusu'nun İstanbul önüne geldiğini ve bu halâskâr ordunun vatanperver ve kahramanlardan oluşan mükemmel bir kısmını meydana getirdiği ifade edilmektedir. *İkdâm*, istibdâdı geri getirerek kendi saadetlerini temin etmeye çalışan birtakım “ednânın”, birkaç gündür “şeytanca” usullerle yeniden tesis ettikleri istibdâdı bu ordunun ortadan kaldıracağını ve milleti yeniden hürriyet nimetine kavuşturacağını ifade eder²⁰ (İkdâm, 8 Nisan 1325: s. 2). *İkdâm* (9 Nisan 1325: s. 1) ayrıca “vatanını seven her Osmanlı; vatanımızı, hürriyetimizi, meşrutiyetimizi tehlikeye atan isyana müdahale eden ikinci ve üçüncü orduların hareketiyle sevin. Sevinmeyenler bu mülkün ikbaline düşman olan kimselerdir” şeklinde ifadeler kullanmıştır.

Hareket Ordusu'nun isyana müdahalesi kesinleşince *İkdâm*, (9 Nisan 1325: s. 1) isyancıların aleyhinde yaptığı neşriyatın dozunu arttırmaya başlar. 22 Nisan 1909 tarihli nüshasında “Serseri Vahdetî ve Mâhiyeti” başlıklı yazıda kendisine derviş süsü vererek saf milletin zihnini iğfal eden, neden olduğu kanlı faciadan ötürü birçok genç zâbitin kanının dökülmesine neden olan Vahdetî'nin firar ettiği ilan edilmiştir.²¹

20 İkdâm ayrıca Hareket Ordusu'nun isyanı bastırırken itinalı davranacağını ummaktadır. Şöyle ki: “İstanbul'a planlı girecek olan bu ordu, mektep sıralarında dirsek çürüterek, göz nuru dökerek vatana hizmet eden ve milleti istibdâttan kurtarmak için canını feda etmeye hazır genç zâbitleri, vatan evlatlarını öldürmeyecek, valideleri gözü yaşlı bırakmayacak ve masumları yetim bırakmayacaktır.” Ayastefanos önlerinde bulunan ordu karargâhını ziyaret eden İkdâm haksız yere öldürülen genç zâbitlerden ötürü üzüntü duyduğunu fakat böyle düzenli ve mükemmel bir “halâskâr-ı hürriyet” ordusuna sahip olduğundan da iftihar ettiğini ifade eder. Ordu karargâhını ziyarete giden halkın düzen ve tertipten dolayı hayran kaldığını ve samimi bir şekilde alkışladığını belirtir. İkdâm, şeriata bağlı olan Hareket Ordusu şer'an elzem olan Meşrutiyet'i tesis edeceğini ve milletin felaketini kendilerine saadet sayan istibdât yanlısı hafiyelere de gereken cezayı vereceğini beyan eder. İkdâm, 8 Nisan 1325, No: 5354, s. 2.

21 İkdâm'a göre Vahdetî, gazetesini ilk olarak para kazanmak maksadıyla yayınlamış fakat bunda muvaffak olamayınca ona İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın

İsyanın dokuzuncu gününe tesadüf eden 21 Nisan 1909'da *İkdâm* sahibi Ahmed Cevdet Bey, 31 Mart hadisesi hakkında, kendi imzasıyla bir makale neşretmiştir. Ahmed Cevdet Bey, yazısında vatanın geleceğinin sükûnet içinde ittihad ve samimi itilafa bağlı olduğunu, tefrikaya düşülmesi halinde ise vatanın mahvolacağını ifade eder. Ona göre ortalıkta çokça şayia olduğundan halk bundan tedirgin olmaktadır. Hükümet, bu durumu izale etmek için nasıl bir yol izleyeceğini açıkça belli etmelidir. Örfi idarenin ilan edileceği söylentilerinin gerginliği daha da attırdığını belirten Ahmed Cevdet Bey'e göre aslında genel durumda bir sorun görünmediğinden örfi idare ilanına da hacet yoktur. Son olarak isyanın bastırılmasında çok itinalı davranılması gerektiğini, intikam hislerinin ortaya çıkmasına meydan verilmemesini dile getirir (Ahmed Cevdet, 8 Nisan 1325: s. 1-2).

22 Nisan 1909 tarihli *İkdâm* (9 Nisan 1325: s. 4) nüshasında Ahmed Cevdet Bey'in daha önce tedavi maksadıyla yurt dışına gönderdiği çocuğunu geri getirmek için Viyana'ya gittiği duyurulmuştur. Haberde bunun bir kaçış olmadığını belirtmek için olsa gerek, Ahmed Cevdet Bey'in seyahatinin on gün kadar süreceği de ifade edilmiştir.

İkdâm, (10 Nisan 1325: s. 1-2) bundan sonra aşikâr bir şekilde II. Abdülhamid aleyhinde neşriyatta başlamıştır. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini istibdâdın son günleri, Osmanlı milletinin saadetinin ise başlangıcı olarak saymak gerektiğini vurgulamaktadır. Şimdiye kadar şeriata aykırı olarak devam eden idare-i Hamidiye nedeniyle milletin haysiyetine vurulan darbeler, kaybedilen topraklar ve çekilen meşakkatlerin artık son bulacağı ifade edilmektedir. *İkdâm*, Hareket Ordusu'nu övmeye devam eder. Ona göre istibdât kalesini kökünden söküp atacak olan kuvvet Hareket Ordusu'dur. Bu ordunun işini kolaylaştırmanın halkın sükûnetini muhâfaza etmesine bağlı olduğunu vurgular.²²

organı süsü vererek ahâlîyi "iğfal" etmiştir. Böylece hem menfaat temin etmiş hem de istibdâda dönmek için fırsat bekleyenlere hizmet etmiştir. *İkdâm*, "Meşihat makamı ile Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye varken "Vahdetî gibi meyhane köşelerini kendisine mekân tutan bir sarhoşun" ayrıca bir İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti teşkil etmesi akla uygun olmaz" diye vurgulamaktadır. *İkdâm*, 9 Nisan 1325, No: 5355, s. 1.

22 Bu arada *La Türki* gazetesi vakaya neden olan kişilerin listesinin Hareket Ordusu komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa'da olduğuna dair bir haber yapar. Haberde 543 kişiden

19 ve 20 Nisan günlerinde Yeşilköy ve Bakırköy'e yerleşen Hareket Ordusu 22 Nisan'da Davut Paşa Kışlası'nı ele geçirmiştir. 22-23 Nisan gecesi dört koldan şehre girerek Harbiye Nezareti binası ile Taksim, Taşkılla ve Beyoğlu'nda kontrolü sağlamıştır. 24 Nisan Cumartesi günü ise Yıldız Saray'ını kuşatarak mukavemet görmeden teslim almıştır (Türkmen, 1997: s. 126). Ertesi gün çıkmayan *İkdâm*, 26 Nisan tarihli nüshasında Hareket Ordusu'nun asilere karşı kısa sürede gösterdiği muvaffakiyeti "Halâs-ı Millet ve Sürur-ı Hürriyet" başlığıyla verir. Buna göre Fatih'in İstanbul'u fethi ne kadar önemli ise Hareket Ordusunun şehri istibdâttan kurtarması o kadar önemlidir ve İstanbul adeta ikinci defa fethedilmiştir. *İkdâm*'a göre senelerden beri istibdât altında ezilen, istibdâdın zulüm pençesi altında inleyen ve dahi "mevcudiyet-i milliyetini" kaybetme tehlikesi altında olan millet artık kurtulmuştur (İkdâm, 13 Nisan 1325: s. 1).

Yıldız Saray'ının alınmasından sonra II. Abdülhamid, Meb'usân ve Ayân meclislerinin ortak kararıyla 27 Nisan 1909 tarihinde tahttan indirilmiştir. Aslında padişahın 31 Mart Vak'asında dahil olmadığı anlaşılmasına rağmen İTC'nin kendisine güvenmemesi nedeniyle böyle bir karar aldığı söylenebilir. (Uzunçarşılı, 1946: s. 706-707). II. Abdülhamid'in hal edildiği gün çıkmayan *İkdâm*, ertesini gün onun aleyhinde pek çok iddia, itham ve suçlamaya sahip bir muhteva ile çıkmıştır.²³ (İkdâm, 15 Nisan 1325: s. 1-2). İsyancılara *mürteci* demeye başlayan *İkdâm*, (15

oluşan listede saray memurlarından on kişi, Musahip Nadir Ağa, Hazine-i Hâssa Müsteşarı Halis Efendi, *dört gazete sahibi* ile on yedi muharririn isimlerinin olduğu belirtilmektedir. Geri kalanlar hocalarla askerlerdir. Listede gazete sahiplerinin olması İkdâm'ın dikkatini çekmiş olmalıdır. İkdâm, bu haberi alıntılardıktan sonra bu gizli bilginin La Türkî gazetesinde bulunmasının şartı olduğunu belirtmektedir. İkdâm, 10 Nisan 1325, No: 5356, s. 1-2.

- 23 İkdâm'a göre II. Abdülhamid; halka zulmetmiş, vatan evlatlarını sürgünlere göndermiş, milleti sefalet içinde bırakmış ve istibdâdı artık dayanılmaz hâle gelmiştir. Özellikle son hadisenin milletin kalbinde onulmaz bir yara açtığı için herkesin onun tahttan indirilmesini sabırsızlıkla beklediğini yazarak bu olayı sevinçle karşılamıştır. İkdâm, isyanın bastırılmasından sonra şaşırtıcı bir şekilde olaydan doğrudan doğruya II. Abdülhamid'i sorumlu tutmaktadır. 31 Mart olayını *saraydan paralar dağıtılmak suretiyle vuku bulduğunu* dolayısıyla padişahın Kur'an üzerine ettiği yemine aykırı davranarak millete kötülük ettiğini ifade etmektedir. İkdâm, 15 Nisan 1325, No: 5359, s. 1-2.

Nisan 1325: s. 3) bu sefer de ölen isyancıların sayısını verirken *telef* edilenler deyimini kullanmaktadır.²⁴

Ayaklanma büyük oranda kontrol altına alınınca yargılamaları yapmak üzere Harbiye Dairesinde Topçu ferik Hurşit Paşa başkanlığında Divan-ı Harb-i Örfi teşkil edilmiştir. Ayrıca buna bağlı olarak üç ayrı tahkikat komisyonu da kurulmuştur. (Hurşid Paşa, 2019: s. 80-81; *İkdâm*, 15 Nisan 1325: s. 2). Örfi İdareye bağlı divan-ı harpler yoğun bir faaliyet yürüterek tahkikata başlamıştır. Birinci divan-ı harp ilk olarak aralarında Ahmed Cevdet Bey ile Ali Kemal'in de bulunduğu maznunların on gün içerisinde gelip teslim olmalarını, aksi halde gıyaplarında yargılanacaklarını ve mallarına el konulacağını ilan etmiştir. (Kansu, 2016: 135). Daha sonra ise bunların yakalanıp divan-ı harbe teslim edilmeleri yönünde bir kararı duyurmuştur. (Ziya Şakir, 2014: s. 389; Servet-i Fünûn, 21 Nisan 1325: s. 4). Ahmed Cevdet Bey'in ülkeyi terk ettiği 22 Nisan tarihli *İkdâm* nüshasında duyurulmuştu. Ali Kemal ise 22 veya 23 Nisan tarihlerinde İstanbul'dan ayrılarak Avrupa'ya kaçmıştır (Gezgin, 2010: s. 129-130). Bundan başka Divan-ı Harb-i Örfi, Zaptiye Nezaretine gönderdiği bir tezkere ile imtiyaz sahibi ve müdür-i mesulü memlekette bulunmamasından dolayı *İkdâm* gazetesi yayınının 3 Mayıs 1909 tarihi itibari ile durdurulmasını istemiştir. Bu tarihten itibaren gazete tatil edilmiştir. (Tercümân-ı Hakikat, 20 Nisan 1325: s. 3).

Ahmed Cevdet Bey ile Ali Kemal'den başka isyanın çıkmasında sorumluluğu görülen Derviş Vahdetî, Said Paşa (Kâmil Paşa'nın oğlu), Abdullah Zühtü, İsmail Kemal, Mevlanzâde Rıfat, Ergiri Mebusu Müfid ve Nureddin Ferruh gibi isimler de kaçanlar arasındaydı. Prens Sabahaddin, Ahmed Fazlı ve Mîzâncı Murad Beyler ise tutuklandılar. Prens Sabahaddin ve

24 Ayaklanmanın başlarında Avcı Taburu askerlerinin ağzından isyanın *meşru* nedenlerini veren *İkdâm* bu sefer de Hareket Ordusu askerinin isyan aleyhindeki sözlerine yer verir. "Bir Kahraman Neferin Mütalaası" başlığıyla verilen bir haberde Niyazi Bey'in maiyetindeki Resne gönüllü birliklerinden bir askerinin şu ifadelerine yer verir: "Vatanın tehlikede olduğunu görünce çocuklarımızla dahi vedalaşmadan hemen silaha sarıldık. Meşrutiyeti korumaya yemin ettik ve şimdi hürriyeti muhafaza ederek amacımıza ulaştık." *İkdâm*, "onu dinleyen diğer askerler de hal ve tavırlarıyla bu fikre iştirak ettiklerini belli ediyorlardı" demektedir. *İkdâm*, 15 Nisan 1325, No: 5359, s. 3.

Ahmed Fazlı kısa süre sonra serbest bırakılırken Mîzâncı Murad Bey ölünceye kadar Rodos Adasında kalebentliğe mahkûm edilmiştir. Said Paşa'nın askerlikle ilişkisi kesilirken Mevlanzâde Rıfat on yıl sürgün cezasına çarptırılmıştır (Güresin, 1998: s. 76). Yapılan yargılamalar sonucu olayları tahrik ve teşvik ettikleri gerekçesiyle yetmiş kişi idama mahkûm edilerek infazları gerçekleştirilmiştir (Abdurrahman Şeref Efendi, 1996: s. 209-216). 18 Nisan'da kaçan Derviş Vahdetî ise bir müddet saklandıktan sonra Avrupa'ya kaçmak üzere gittiği İzmir'de yakalanarak İstanbul'a gönderilmiş ve divan-ı harpte yargılanarak idama mahkûm edilmiştir. Hükmü 19 Temmuz 1909 tarihinde infaz edilmiştir (Kurşun- Kahraman, 1994: s. 199).

SONUÇ

Osmanlı tarihi açısından 31 Mart Vak'ası pek çok muammayı barındıran bir hadisedir. Kimler tarafından ve niçin tertip edildiği, dış bağlantılarının olup olmadığı ve amacının gerçekte ne olduğu soruları tam olarak cevaplanabilmiş değildir. 31 Mart Vak'ası gibi bilinmezleri çok olan tarihsel bir olayı anlamın veya anlamlandırmanın yollarından biri dönemin tanıklığına müracaat etmektir. Bu konuda basın katkı sunacak önemli araçlardan biri olabilir.

İkdâm gazetesi II. Meşrutiyet'in ilanını olumlu karşılamış olmasına rağmen sonrasında gelişen olaylarda İTC'ye muhalif bir politika izlemiştir. Bilhassa İTC'nin hükümetler üzerinde denetim kurması neticesinde ortaya çıkan istikrarsızlık ortamına tüm muhalifler gibi *İkdâm* gazetesi de itiraz etmiştir. Buna karşılık olarak İTC'ye yakınlığı ile bilinen Tanin ve Şûrâ-yı Ümmet gibi gazeteler Cemiyet'in lehinde neşriyat yapmışlardır.

Ayaklanmanın başlangıç döneminde isyancılardan yana neşriyat yapan *İkdâm*, isyanın meşru nedenleri ile iç ve dış kamuoyu tarafından kabullenilmesi yönünde çok sayıda haber, iktibas ve analizlere yer vermiştir. Ancak İTC'nin derhal karşı tavrı geliştirerek isyanı bastırma çabasına girişmesi üzerine bazı tereddütler yaşamıştır. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelme ihtimali, çatışmalara neden olacağı gerekçesiyle *İkdâm*

tarafından kaygı ile karşılanmıştır. Fakat bu ihtimal kesinleşince *İkdâm* derhal isyancıların aleyhine dönerek neşriyata başlamıştır.

İkdâm, yayın hayatına başladığı tarihten itibaren siyasi hadiselerden ziyade memleketin iktisat ve maarif bakımından terakki etmesi adına bir yayın politikası takip etmiştir. Dolayısıyla okuyucu kitlesinin de bir anlamda daha seçkin ve entelektüel kimliğe sahip kişilerden müteşekkil olduğu ifade edilebilir. Ancak hürriyetin ilanından sonra politik olaylarda taraf olması ve 31 Mart Vak'ası gibi bir olayda gösterdiği tavır değişikliği genel olarak şaşkınlıkla karşılanmıştır.

İkdâm'ın 31 Mart Vak'ası karşısında gösterdiği tavır değişikliği Osmanlı ve sonrasında basın ile devlet/iktidar ilişkileri bakımından karakteristik bir davranış kalıbı olarak görülebilir. Osmanlı'da basının ilk olarak devlet tarafından ve toplumu eğitmek maksadıyla kullanılması bu iddiayı destekler niteliktedir. Bu meyanda aydınlar tarafından çıkartılan gazetelerin devlet tarafından desteklenmesi veya gazete politikasının "devlet menfaati"ne göre belirlenmesini de hatırlatmakta yarar vardır.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

İkdâm

Serbestî

Servet-i Fünûn

Tanin

Tercümân-ı Hakikat

Volkan

Telif ve Tercüme Eserler

Abdurrahman Şeref Efendi, (1996), *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, (1. baskı), Haz: Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Adivar, H. E. (2000). *Mor Salkımlı Ev*, (3. baskı), Özgür Yayınları, İstanbul.

Ahmad, F. (1971). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev: Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul.

- Akşin, S. (1994). Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı, (3. baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- , (2017). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (8. baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- , (1974, Ocak). "Fedakâran-ı Millet Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 29, (01). ss. 125-136.
- Ali Cevat, (1985). İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi, (2. baskı), Haz: Faik Reşit Unat, Ankara.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyâsî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ayaz, E.-M. Yıldırım-Y. Kuloğlu, (2015, May). "II. Meşrutiyet Döneminde Bir Faili Meçhul: Hasan Fehmi Bey", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, ss. 107-117.
- Aytaç, Ö. (2018). "Türk Sosyolojisinde Bir Öncü İsim: Prens Sabahattin", *Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, (12), ss. 75-120.
- Bayar, C. (1997). *Ben De Yazdım*, C. 1, Sabah Kitapları, İstanbul.
- Bayur, H. K. (1954). *Sadrızam Kâmil Paşa*, Sanat Basımevi, Ankara.
- Birinci, A. (2012). *Tarihin Hududunda*, (1. baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, T. (1991). *İttihat ve Terakki*, (1. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çetin, A. (2002). "Kıbrıslı Kâmil Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara, ss. 392-394.
- Çetinkaya, D. (2004). *1908 Osmanlı Boykotu*, (1. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çulcu, M. (2011). *İttihat ve Terakki*, (1. baskı), E Yayınları, İstanbul.
- Danişmed, İ. H. (1961). *31 Mart Vakası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul.
- , (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- Emiroğlu, K. (1999). *Anadolu'da Devrim Günleri*, (1. baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Gezgin, F. (2010). *Ali Kemal: Bir Muhalifin Hikâyesi*, İsis Yayıncılık, İstanbul.
- Güneş, H. (2023). *İkdâmcı Cevdet'in Hayatı ve Fikirleri*, T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya.
- Güneş, İ. (2012). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler*, (1. baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Güresin, E. (1998). *31 Mart İsyanı*, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul.
- Hurşid Paşa, (2019). *31 Mart İhtilali'nin Tarihçesi*, Haz: Hakan Özdemir, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Kabacalı, A. (1993). *Türkiye'de Siyasal Cinayetler*, (1. baskı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kansu, A. (2016). *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, (1. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi*, C. IX, (2. baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kerimoğlu, H. T. (2007). "İkinci Meşrutiyetin İlk Yıllarında Sürgün ve Firariler Sorunu ve Fedakaran-ı Millet Cemiyeti", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. VII, İzmir, (2), ss. 133-149.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). *Hürriyet'i Beklerken-İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kurşun, Z. (2008). "Said Paşa, Küçük", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, ss. 576-578.
- Kurşun, Z & Kahraman, K. (1994). "Derviş Vahdeti", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, ss. 198-200.
- Küçük, C. (1993). "Çırağan Vak'ası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, ss. 306-308.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (5. baskı), Çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mevlânzâde R. (2010). *31 Mart Bir İhtilalin Hikâyesi*, (3. baskı), Pınar Yayınları, İstanbul.

- Şakir, Z. (2014). İttihat ve Terakki, C. II, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. I, (2. baskı), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- (1999). *Türkiye'nin Siyâsî Hayatında Batılulaşma Hareketleri*, C. I, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul.
- Türkmen, Z. (1997). "Hareket Ordusu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul, ss, 125-127.
- , (2002). "Kuleli Vak'ası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul, ss, 356-357.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1956, Ocak). "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Belleten*, C. XX, (77), ss. 103-174.
- , (1946, Ekim). "II. Sultan Abdülhamid'in Ha'lî ve Ölümüne Dair Bazı Vesikalar", *Belleten*, C. 10, (40), ss. 705-748.
- Yalçın, H. C. (2000). *Siyasal Anılar*, (2. baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Makaleler

- Ahmed Cevdet, "Âtî-i Vatan", *İkdâm*, 8 Nisan 1325, No: 5354, s. 1-2.
- Hüseyin Cahid, "İş Fena mı Gidiyor?", *Tanin*, 4 Mart 1325, No: 225, s. 1.
- Hüseyin Hazım, "Ahâlîmize, Muazzez Asker Kardeşlerimize Bir Nâsihat-ı Dîniye", *İkdâm*, 3 Nisan 1325, No: 5349, s. 1.
- Mehmed Sabahaddin, "Sultanzâde Sabahaddin Beyefendi'nin Osmanlı Askerine Hitaben Açık Mektupları", *İkdâm*, 6 Nisan 1325, No: 5352, s. 2.
- Rıza Nur, "Görüyorum ki İş Fena Gidiyor", *İkdâm*, 27 Şubat 1324, No: 5313, s. 1.
- , "Muhterem Karîlere", *İkdâm*, 3 Mart 1325, No: 5318, s. 1.